

Vergilius, *Aeneis*, VII, 59-80

Korte inleiding en lopende commentaar

door

Jan Papy

(Katholieke Universiteit Leuven)

A. Inleiding

Boeken I-VI van de *Aeneis* lieten zien hoe Aeneas zijn vaderstad, na de val van Troje, verliet en, geleid door de goden, Italië bereikte. Zeven jaren duurde het vooraleer de Trojaanse held voet zette in Latium.

Het zevende boek van Vergilius' *Aeneis* is in meer dan een opzicht de opstap naar de tweede helft van het epos. De Trojanen zijn in Italië geland en bereikten nu de Tibermonding.

De dichter roept bij het begin van deze tweede helft van zijn *Aeneis* bovendien (opnieuw) de Muze Erato aan. Expliciet vraagt hij haar om hulp om ook dat deel te schrijven. Meteen overloopt hij kort de geschiedenis en gang van zijn verhaal. Van koning Latinus komt hij op Latinus' dochter. Vele ridders dingen naar haar hand. Ook Turnus, de aanvoerder van de Rutuliërs, al waren de hemeltekenen voor hem ongunstig: zij is, zo blijkt, voorbestemd om een vreemde als echtgenoot te hebben; haar nakomelingen met die vreemde zullen regeren... Dan verhaalt Vergilius over de laurierboom die in de hof van het paleis stond...

B. Vocabularium

- *laurus*, -*i* (vr.): laurier, laurierboom

- *tectum*, -*i* (onz.): dak; zoldering, plafond; *meton.*: huis, woning, gebouw

- *penetrale*, -*is* (gewoonlijk meervoud: *penetralia*, -*ium*): binnenste van het huis of tempel, het heiligdom

- *coma, -ae* (vr.): hoofdhaar; loof, aren, stengel, gras
- *arx, arcis* (vr.): hoog, sterk punt; burg; versterkte bovenstad
- *condere, -o*: stichten, aanleggen, bouwen, instellen, vaststellen
- *fertur* (onpers.): men vertelt
- *sacrare, -o*: wijden, heiligen
- *Phoebus, -i*: Phoebus, bijnaam van Apollo ('De stralende')
- *Laurentes, -ium* (mann. meerv.): inwoners van Laurentum
- *colonus, -i* (m.): landbouwer, boer; bewoner van een volksplanting, kolonist; (*poet.*) inwoner, bewoner
- *apis, -is* (vr.): de bij
- *summum, -i* (onz.): top, kruin
- *densus, -a, -um*: dicht, ondoordringbaar
- *stridor, -oris* (mann.): gesis, gesnor, geknars, gekraak, gebrom, gegons (van bijen)
- *liquidus, -a, -um*: vloeibaar, helder, klaar, doorschijnend, zuiver
- *aether, -eris* (mann.): bovenlucht, ether; hemel
- *vectae > vehi, vehor* (dep.): rijden, zich voortbewegen; varen; vliegen
- *obsidere, -eo*: voor of op een plaats blijven zitten
- *apex, apicis* (mann.): top
- *nexis > nectere, -o*: vlechten, knopen; binden; verbinden, aaneenrijgen
- *per mutua > mutuus, -a, -um*: wederkerig, wederzijds
- *examen, -inis* (onz.): zwerm, menigte
- *subitus, -a, -um*: plotseling, onverwacht
- *ramus, -i*: tak; (meervoud; *poet.*) boom, boomvruchten
- *frondere, -eo*: loof hebben, in het blad staan
- *continuo* (bijw.): onmiddellijk daarop, dadelijk
- *externum ... virum*: 'buitenlander'
- *adventare, -o*: in aantocht zijn, naderen
- *agmen, -inis* (onz.): tocht, mars; stoet, troep, menigte; leger (in marscolonne)
- *dominari, -or* (dep.): heersen, heer zijn; de baas spelen
- *castus, -a, -um*: rein, onbezoedeld; heilig
- *adolere, -eo*: ontsteken, doen branden, verbranden (vooral van offers)
- *altaria, -ium* (onz. mv.): altaar
- *taeda, -ae* (vr.): pijnboom, pijnhout; toorts, fakkel
- *iuxta + acc.*: naast, dichtbij
- *virgo, -inis* (vr.): maagd, meisje; jonge vrouw
- *compendere, -o*: samenvatten, samenvoegen; aantasten (van vuur)
- *crinis, -is* (m.): haar, hoofdhaar
- *ornatus, -us* (m.): uitrusting; tooi, kleding; (*poet.*) haartooi; versiering
- *crepitare, -o*: knetteren
- *cremare, -o*: verbranden
- *regalis, -is, -e*: koninklijk
- *accendere, -o*: doen ontbranden, aansteken
- *corona, -ae*: krans; kroon
- *gemma, -ae*: knop; edelgesteente, juweel

- *fumidus*, -a, -um: rokend, walmend, dampend
- *fulvus*, -a, -um: goudgeel, rossig
- *involvere*, -o: omwikkelen, bedekken
- *Volcanus*, -i: Vulcanus, god van het vuur; *meton.*: vuur
- *spargere*, -o: strooien, uitstrooien; verspreiden; besprenkelen, bestrooien
- *horrendus*, -a, -um: huiveringwekkend; vreselijk
- *portendere*, -o: voorspellen, aankondigen

C. Lopende commentaar

- v. 59: **Laurus]** Emphatisch vooraan in het vers.

Het is een typische techniek om een kort stuk met een lokale beschrijving te introduceren met zinssnedes als "est locus... hic" (zo bijvoorbeeld verderop in *Aeneis*, 7, v. 563).

Vergilius volgt in feite de gebruikelijke Homerische opening van dergelijke descriptieve tussenstukken die achteraf (*functioneel!*) in het verhaal van het epos worden ingepast en heropgenomen. Zo bijv. *Aen.*, 1, 159 "est in secessu longu locus..."; 2, 21 "est in conspectu Tenedos..." etc.

Ook Ovidius hanteert deze techniek vaak (bijv. in *Metamorphosen*, 11, 592; *Fasti*, 4, 337 en 6, 9; *Heroides*, 16, 53; *Amores*, 3, 1, 1).

- v. 59: **medio in]** inversie van het voorzetsel; vaak bij Vergilius. De plaatsing van *medio* in het midden van het vers is bewust.

Vergilius is natuurlijk geen archeoloog. Wel heeft hij duidelijk een *peristylum* voor ogen, het gewone onderdeel van een woonhuis in zijn eigen tijd.

- v. 59: **penetralibus altis]** versritme, woordplaatsing en woordlengte zorgen voor een statige, plechtige sfeer bij de beschrijving van het 'heiligdom'.

- v. 60: **sacra comam multosque metu]** opvallende opeenvolging van de *m*-klanken.

Vergilius doelt op het feit dat het loof van de boom 'beschermd' wordt tegen het

snoeimes.

De 'accusatief van betrekking' *comam* bij het adjectief *sacra* is in feite een Griekse constructie die voor het eerst opdook bij de Romeinse schrijvers uit de generatie voor Vergilius; de constructie werd algemeen gebruikelijk ten tijde van Vergilius

- v. 60: **multosque ... per annos]** de duur van het sacrale vereren van de laurier wordt ook vormelijk onderstreept door een gerekt hyperbaton. De plaatsing van *annos* op het einde van het vers beklemtoont nogmaals die duur.

- v. 61: **quam ... ab ea]** het is een gewoon Latijns idioom om een relativum verder te zetten in een aanwijzend voornaamwoord in een andere naamval.

Wel komt het in verheven poëzie weinig voor dat het voornaamwoord *is* in een andere naamval wordt gebruikt. Enkel de het onzijdig meervoud *ea* komt meermaals voor. De vorm *eâ* vinden we bij Vergilius slechts éénmaal in de *Aeneis*; de vorm *eo* tweemaal; *eum* zesmaal en *eos* weerom slechts éénmaal.

- v. 60-61: **pater ... Latinus]** het effect van deze plaatsing is dubbel: het sterke hyperbaton houdt de spanning aan; *Latinus* komt bovendien op de laatste plaats van het volgende vers; *Latinus* staat tot slot vlak voor *Laurentisque* en zo botsen de klanken *La/Lau* sterk over de verzen 62-63.

De term *pater* is niet zomaar gekozen. *Latinus* werd nadien vergoddelijkt en het epitheton *pater* werd aan vele godheden en vergoddelijkte koningen toegekend. Bovendien was *Latinus* als stichter van de stad van de *Laurentes* een voorafbeelding van Romulus, de stichter van Rome (*parens et conditor*) én zelf de de voorafspiegeling van keizer Augustus: die had net als Romulus een vaderlijke band met zijn stad/staat. Met onthoudt hier bovendien dat Augustus 'vader van de kolonies' werd genoemd en, als een tweede Romulus, de 'nieuwe stichter' van Rome (cf. Horatius, *Oden*, 1, 2, 50 en 3, 24, 27). In 2 v. Chr. kreeg Augustus trouwens de officiële titel '*pater patriae*' (cf. Suetonius, *Augustus*, 58).

- v. 61: **primas ... arces]** emphatische plaatsing van de woorden in deze tweede vershelft, versterkt effect door het expressieve hyperbaton.
- v. 62: **ferebatur]** Passief-constructie die de plechtstatige context ook stilistisch onderstreept.
- v. 62-63: **sacrasse ... posuisse]** zelfde plaats in het vers; steeds wordt een 3-syllabische inf. perf. gevolgd door een 3-syllabisch woord.
- v. 63: **Laurentisque ... colonis]** expressief hyperbaton. Bemerkt tevens dat *Laurus* in v. 59 vooraan in het vers stond; *Laurentisque* staat hier in een zelfde positie. De vorm *Laurentis* staat in appositie bij nomen en dat zonder de gangbare 'attractie' bij de datief.

Vergilius zelf weerlegt deze 'aitiologische' legende in v. 171 waar Picus, de grootvader van Latinus, reeds *Laurens* wordt genoemd.

De etymologie is, reeds in de late Oudheid, vaak voorwerp van discussie geweest. Het kan wel zijn dat *Laurentes* als adjectief duidt op 'de mensen van het gebied met de vele laurierbomen'. Een uitvoerige discussie over de verering van heilige bomen, c.q. laurierbomen, in Latium vindt men in BOAS (1938: 96-103).

Terzijde mag er hier toch op worden geattendeerd dat de laurier aan Apollo was gewijd, en dat er op deze manier door Vergilius een indirecte connectie werd gelegd tussen Apollo en keizer Augustus. De "laurier van Latinus" kan mogelijk zijn afgebeeld op de Ara van de *Lares Augusti* in het Belvedere.

- v. 64: **Huius]** nl. de laurierboom.
- v. 64: **summum ... apicem]** expressief in het midden van het vers, net voor de cesuur; bijzonder sterk hyperbaton met *apicem* dat dan weer net voor de cesuur valt.
- v. 65: **stridore ingenti]** de elisie zorgt ervoor dat drie *i*-klanken samen met de *t*-klanken expressief het gezoem van de zwerm bijen onderstrepen.
- v. 66: **pedibus per mutua nexis]** de uitdrukking '*per mutua*' voor 'wederzijds' treft men enkel hier aan. Vergelijk evenwel met *per vices* ('alternerend') en andere gelijkaardige modale uitdrukkingen: *per ludum*, *per speciem*, *per seclus*, ... In *Aen.*, 9, 31 lezen we bijvoorbeeld nog '*per tacitum*'.

- **v. 67: examen ... pependit]** onderwerp en werkwoord zijn zo sterk mogelijk uit elkaar geplaatst, op resp. de eerste en laatste plaats van het vers. Onderwerp en werkwoord omgeven bovendien – ter visuele versterking van het schouwspel van de zwerm bijen om de groene tak van de laurier – *ramo frondente*.

- **v. 68: Continuo]** Het bijwoord staat hier dramatisch expressief vooraan op eerste plaats van het vers; het werkwoord *inquit* volgt niet zomaar op de laatste plaats van het zelfde vers. *Continuo* is geliefd door Vergilius: het komt maar liefst 16 maal voor in de *Aeneis* en 12 maal in de *Georgica*.

- **v. 68-69: Externum ... virum]** Weerom expressief hyperbaton, onderstreept door de plaatsing van *externum* net na de cesuur in v. 68 en *virum* net voor de cesuur in v. 69. Dat het om een vreemdeling gaat is zo op de sterkst mogelijke manier benadrukt.

Er weze hier op gewezen dat de voorspelling van de bijen - een populair thema trouwens in de antieke literatuur - op een dubbele manier kan worden geïnterpreteerd: negatief als een symbool van de indringende vreemde volkeren (*externum ...virum*); positief als een symbool van soevereiniteit (*summa dominarier arce*). Het meest gangbaar in de Romeinse literatuur was de bij een ongunstig voorteken of *omen* (cf. Plinius, *Naturalis Historia*, 11, 55).

- **v. 69: adventare]** het naderen van de vreemdeling wordt stilistisch in de verf gezet door deze plaatsing vooraan in het vers.

- **v. 69: partis petere]** opvallende alliteratie. Bovendien een uitgekiend klankspel *pa/pe*, met daarbij een afwisseling tussen *r*- en *t*-klank.

- **v. 70: partibus]** retorisch gezocht polyptoton met *partis* (= *partes*) uit het voorgaande vers. Ook *easdem* uit het voorgaande vers vindt hier een echo in *ex isdem*.

Korte noot: de invallende vreemdelingen komen dus, net als de bijen, van een zelfde plaats, nl. van de zee; zij gaan naar hetzelfde punt, nl. de *arx*.

- **v. 70: summâ ... arce]** het hyperbaton, dat op zich al aangeeft dat een ‘vreemdeling’ de ‘hoogste’ burcht inpalmt, omarmt nog eens expressief *dominarier*.

Uiteraard kan Vergilius hier het woord *arx* hebben gebruikt omdat de stad van Latinus (cf. *Aeneis*, 7, 61) op een hoogte of heuvel was gebouwd, en het 'paleis' concreet op de top daarvan gesitueerd was. Maar het woord *arx* deed de lezers meteen terugdenken aan de *Arx*, de hoger gelegen top van het Kapitoel. Zeker in combinatie met het werkwoord *dominari* dacht de lezer onmiddellijk aan de functie van de *augures*.

- **v. 70: dominarier]** archaïsche vorm van de passieve infinitief. Hier *metri causa* handig door Vergilius ingepast, maar duidelijk ook gezocht om de plechtstatige context te accentueren.
- **v. 71: adolet]** het sacrale *adolere* ('doen ontbranden', 'ontsteken'; 'offeren') wordt met de gebruikelijke term weergegeven. Het object van het *adolere* is altijd het altaar (*altaria*) van de godheid voor wie een offer wordt geplengd.
- **v. 71: castis ... taedis]** het epitheton *castus* slaat natuurlijk op de uitvoerder van het ritueel; net als in *Aeneis*, 4, 637 ('pia vitta') en 5, 745 ('farre pio') is het overgebracht naar de voorwerpen waarmee het ritueel wordt uitgevoerd.
- **v. 73: visa]** het werkwoord *videri* leidt gewoonlijk een bovennatuurlijk fenomeen in. Zo bijv. in *Aeneis*, 3, 90; 4, 460; 6, 257; 8, 525 en 9, 110.
- **v. 73: nefas]** is hier een uitdrukking van verschrikking en ontzetting. Zo bijv. ook gebruikt in *Aeneis*, 8, 688 en 10, 673.
- **v. 73: comprehendere crinibus]** de alliteratie laat het knisperen van het haar, gegrepen door het vuur, horen.
- **v. 74: ornatum]** haar opgemaakt haar. *Crines* (of ook *capillos*) *ornare* wijst gewoonlijk op een speciaal verzorgde coiffure.
- **v. 74: crepitante cremari]** weerom sterke alliteratie. Door Vergilius 'geleend' bij Lucretius; zie *De rerum natura*, 6, 155: 'flamma crepitante crematur'.
- **v. 75: regalisque]** de *-que* verbindt de twee *accensa*-zinnen. Het kan hier niet *cremari* en *involve* verbinden vermits *tum* in v. 76 - geheel naar Vergiliaanse gewoonte (zie bijv. *Aen.*, 11, 724) - een nieuwe zin inleidt.
- **v. 76: lumine fulvo]** zoals met alle woorden die kleuren aanduiden, is *fulvus* moeilijk precies te definiëren; in elk geval lijkt het hier te wijzen op een 'helder roodachtig geel'. Bij

dichters als Vergilius wijst het vaak op goud, zand, bleek haar of een wolk die een godheid omgeeft...

- v. 76: **Volcanum**] metonymie waarbij de naam van de godheid Volcanus/Vulcanus staat voor het object (het *vuur*) waarmee hij wordt vereenzelvigd.

- v. 78: **id vero**] *vero* leidt hier een climax in.

- v. 79: **canebant**] gewoon woord voor het (uit)spreken van het orakel of de voorspelling.

- v. 80: **ipsam**] emphatisch in enjambement geplaatst met daaropvolgend een cesuur. Zo wordt het contrast op zijn scherpst in reliëf geplaatst.

D. Literatuur: een selectie

Editie en commentaar

- *P. Vergili Maronis Aeneidos libri VII-VIII*, with a commentary by C.J. FORDYCE. Introduction by P.G. WALSH. Edited by John. D. CHRISTIE (Glasgow, 1977).

Enkele studies

- BOAS, H., *Aeneas' Arrival in Latium. Observations on Legends, History, Religion, Topography and Related Subjects in Vergil, Aeneid VII, 1-135* (Amsterdam, 1938).

- FRAENKEL, E., 'Some Aspects of the Structure of *Aeneid VII*', *Journal of Roman Studies*, 35 (1945), 1-14.
